УДК 94(44):347.9:316.774 «18»

DOI <https://doi.org/10.26661/zhv-2021-5-57-22>

«СПРАВА ДРЕЙФУСА» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ФРАНЦІЇ КІНЦЯ ХІХ СТ.

С. В. Білоножко

Запорізький національний університет
63bsv@ukr.net

О. Р. Давлетов

Запорізький національний університет
dar5zp5ua@gmail.com

Ключові слова: дрейфусари, антидрейфусари, ревізійоністи, політичний скандали, антисемітизм.

В статті аналізується роль преси під час одного з наймасштабніших політичних скандалів у Франції наприкінці ХІХ ст. – «Справи Дрейфуса». В контексті цієї справи виділяються такі видання наступного спрямування як антидрейфусари, дрейфусари та з ревізійоністи. Найбільш чисельна група газет, які ми називаємо антидрейфусарами, були переконані в правомірному засудженні капітана та відстоювали факт державної зради офіцером єврейського походження, який мав усі необхідні причини, аби продати військові таємниці Німеччині. Друга група видань – дрейфусари, до самого кінця справи залишалася найменш чисельною, але її вплив був безумовно найпотужнішим. Цей табір відстоював честь капітана, який на їхню думку не мав особистих причин для того, аби чинити злочин подібного масштабу. Назва третьої групи видань – ревізійоністи – говорить сама за себе. Їх налічувалося понад 15, і вони захищали право капітана та його однодумців на перегляд судової справи.

«THE CASE OF DREYFUS» THROUGH THE PRISM OF THE FRENCH MEDIA OF THE LATE NINETEENTH CENTURY

S. Bilonozhko

Zaporizhzhia National University

O. Davletov

Zaporizhzhia National University

Key words: drayfussaries, anti-refferers, revisionists, political scandals, anti-Semitism.

The article analyzes the role of the press during one of the largest political scandals in France at the end of the nineteenth century, "The Dreyfus Case." In the context of this case, there are such publications of the following direction as anti-Dreyfusari, drayfusari and revisionist. The most numerous group of newspapers we call anti-Druid-fuehrers were convinced of the captain's legitimate condemnation and defended the state treason as an officer of Jewish origin who had all the necessary reasons to sell military secrets to Germany. The second group of editions, the driftors, remained the least numerous until the very end, but its influence was definitely the most powerful. This camp championed the honor of a captain who, in their opinion, had no personal reasons to commit a crime of such magnitude. The name of the third group of editions - the revisionists - speaks for itself. There were over 15 of them, and they defended the right of the captain and his associates to review the lawsuit.

Засоби масової інформації на сьогоднішній день виступають «четвертою владою» в державі, тією силою, якій вже неможливо суперечити. Вони грають вирішальну роль під час виборчих кампаній, інформують про події, з якими змушена

стикнутися людина, визначають суспільну свідомість. Запитання, яке виникає в цьому контексті, є очевидним – чи так було завжди? Безумовно, в епоху Нового часу, коли існувала обмежена кількість періодичних видань, та вони не були доступ-

ні кожному пересічному громадянину, цей засіб інформування служив більш аксесуаром, ніж реальним джерелом. Але ця ситуація потроху змінювалася.

На момент XIX століття у Франції існували десятки періодичних видань. Їх ціна не була вражаючою, отже, пересічний француз міг дозволити собі випускати іноді декілька газет.

Політичний розвиток, розбудування держави, піднесення політичної та соціальної самосвідомості та приналежність до окремої групи зіграли свою роль – в столиці Третьої республіки та в провінції були засновані нові друкарні, кількість преси зростала з кожним роком. Ми знаємо просту формулу – попит народжує пропозицію, яка саме й зумовила появу періодики різного спрямування та її розподіл на конкретні групи.

Вплив преси на розгортання конфліктів був колосальним. Актуальним є аналіз сприйняття криз соціально-політичного характеру через призму преси, її роль у настроюванні суспільства до радикальних дій, вивчення впливу преси на результати криз та дослідження історії французької преси як прикладу до розуміння становища преси у державі на сьогоднішній день.

Важливо зазначити, що для сучасних українських істориків тема французької преси кінця XIX ст. також не є досить цікавою. Історіографія не розглядає питання умови існування та змісту французької преси. Окремі факти з життя французької періодики дізнаємося зі статей, найголовнішими з яких є публікація І. Г. Колісника, стаття В. Ф. Іванова. Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка 1998 року видав монографію Б. І. Чернякова «Ілюстрована книжкова періодика у процесі становлення ранньої зображальної журналістики», в якій також можемо знайти інформацію щодо французької періодики.

Досить потужно тема французької преси розглядається в російській історіографії. Найперші праці з історії преси з'явилися в Росії в кінці XIX – на початку XX ст. Особливо варто відмітити Д. І. Писарева та його роботи з історії європейської преси, Н. Новомбергського.

Сучасні російські дослідники також досить часто підіймають питання французької преси. До таких варто віднести: В. Е. Анікеєва, Ю. Ю. Соломонова та інші.

Французька історіографія найбільш різноманітна та найбільш повно відображає історію французької преси. Серед найбільш інформативних віділяємо наступні роботи: Ф. Дем'єр. Автором висвітлюється історія Франції від кінця Наполео-

нівських воєн до Першої Світової війни. Увага рівномірно приділена економіці, монархії, соціальній історії, через які автор демонструє складність епохи. Особлива увага приділяється історії уявлень. Ш. Ледре передає історію преси крізь століття, у тому числі і в XIX ст. Увага акцентована на тому, що саме у другій половині XIX ст. була народжена преса «великого ринку». Виділяємо також працю Р. Маневі, у якій автор описує тогочасні журнали та події, політичний характер періодики, трансформацію змісту, матеріальне забезпечення газет. Приділяє увагу і відображенню «Справи Дрейфуса» на сторінках тогочасної преси.

Автор вказує на те, що до цього часу журналістика була середньою ланкою між політикою та літературою. За 50 років змінюється й кількість газет, й їх тираж. Вказує, що «Справа Дрейфуса» стала «новим випробуванням для преси», та присвячує цій темі 6 глави своєї роботи, акцентуючи увагу на ролі, яку зіграла преса у цій справі та на зв'язок журналістики з політикою. Серед інших виділяємо роботу Ж. Крейсера. Автор аналізує історію локальної преси через ретроспективу паризьких та локальних видань, умови існування, структуру та характер журналів. Робить висновок про вплив локальних видань на політичне життя республіки.

29 жовтня новина про арешт капітана-єврея з'являється у газеті «Ля Либр Пароль» Едуарда Дюрмона¹. Автор статті, Адріан Попійо, проінформований анонімом, таким чином виходить за межі Генерального Штабу та розпочинає у офіційній пресі кампанію проти єврея-офіцера.

Справа Дрейфуса мало-помалу набувала характеру політичного скандалу, за яким спостігало населення не тільки Франції, а й усієї Європи. Усі газети розривалися у спробах висвітлити новини першими, тому тираж газет, як великих міст, так і провінцій, постійно змінювався.

Населення Франції розділилося на два великих табори: дрейфусари (*les dreyfusards*), які підтримували капітана Дрейфуса з початку справи, та антидрейфусари (*les antidreyfusards*), які були згодні з обвинуваченням капітана та виступали за його покарання. З 1898 року виникає ще одна група – ревізіоністи, які виступали за перегляд судової справи через впевненість у невинності капітана Дрейфуса.

Антидрейфусари також розділялися на декілька менших груп, різниця між якими, головним чином, полягала у ступені радикальності по

¹ Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.

відношенню до питання винуватості капітана. Ми виділяємо такі групи:

– Газети, які яро пропагували антисемітизм (як причину занепаду економічної сили республіки) та виступали проти Дрейфуса з самого початку і до кінця справи. Серед них були великі паризькі видання «Ле Солей», «Л'Оторите», «Ля Либр Пароль», «Л'Ентренсіжан», «Ля Патрі», «Л'Еклер», «Ля Пресс», «Ля Круа». З провінційної преси таку позицію вибрали також відомі та потужні видання, як «Ля Депеш дю Нор», «Ле Петіт Ренне», «Ля Франс либр», «Л'Експрес де Ліон»;

– Видання, які сприймали Дрейфуса як головного винуватця, вважали його шпіоном та підтримували його засудження, але які не виступали з антисемітськими лозунгами. Ця група була нечисельною, але також включала в себе як паризькі періодичні видання – 2 газети «Ле Петіт Журналь», «Л'Ехо де Парі», та провінційні газети великого та малого тиражу: «Ліон републікан», «Ле Петіт Марсел'є»;

– Газети, які були згодні з правомірним засудженням капітана, безумовно бачили в ньому ворога народу, але які були стримані у виборі необхідного покарання для нього. Видання цієї групи розповсюджували думку, що, хоча Дрейфус і був винний, але насильницькі методи до нього не повинні бути застосовані. Серед інших ми виділяємо найбільш популярні видання столиці «Ле Петіт Журналь», «Ле Журналь», «Ле Матан», «Ле Галуа», «Ля Ліберте», «Ле Темп», «Ле Фігаро», «Ле Журналь де Деба». Провінційна преса також присутня – «Ле Прогредю Нор», «Ле Прогредю Ліон», «Ля Франс», «Ле Телеграмм» та інші;

– Видання соціалістичного спрямування. Ця група була найменш чисельною, оскільки рух соціалістів ще набрав обертів, і можемо говори, що це проходило не без допомоги преси. До цього напрямку відносимо паризькі «Ля Петіт Републік», «Ля Лантерн» та провінційну «Ле Петіт Провенсаль»².

Як формувалися погляди дрейфусарів та антидрейфусарів можемо спостерігати, читаючи статті у пресі.

Отже, через декілька тижнів після заключення капітана, його брат, Маг'є Дрейфус, приїжджає до столиці Третьої Республіки, щоб відстояти гідність свого брата та сім'ї та довести, що в Генеральному штабі сталася неймовірна помилка. Розуміючи, що часу до Суду залишається небагато, він займа-

ється пошуком адвоката, та заручається підтримкою відомого юриста Едгара Деманжа, а пізніше привертає на свій бік відомого на всю республіку адвоката Фернана Лаборі.

До початку судового процесу члени Генерального штабу готують докази, так звані елементи звинувачення Дрейфуса. Для того, щоб їхню кількість збільшити, робиться ставка на докази різного характеру. Були виділені моральні та матеріальні докази. До першої групи відносяться такі якості капітана, як хороша пам'ять, знання німецької мови, плітки про нього та ін. До другої – схожість у почерку, який можна було побачити у бордеро. Той факт, що так званих матеріальних доказів було менше, нікого звивувати не міг, тому що мова йшла про злочин проти держави, і тут необхідно було розглянути усе у сукупності та, такби мовити, під мікроскопом. Оскільки мова йшла про військові таємниці, було вирішено провести закриті засідання суду та вже 4 грудня 1894 року Дрейфус постає перед першою Військовою Радою³.

Жовтень та грудень пройшли у повному беспорядку на сторінках періодичних видань. Газети-антидрейфусари публікують біографічні матеріали Дрейфуса та намагаються обґрунтувати свою точку зору. Так, «Ля Круа» зазначає, що з неймовірним нетерпінням чекає суду, який має відбутися над капітаном Дрейфусом. Також надає мимохіть інформацію, що столицею та в найближчих округах міста була розповсюджена біографічна брошура, без підпису та імені, текст якої представляв капітана як жертву обставин. Кожна газета отримала екземпляр. Автор статті та редакція задаються питанням, хто міг дозволити собі заплатити за таку компанію. Взагалі, «Ля Круа», як і більшість антисемітських газет, була настільки вороже налаштована до євреїв, що навіть засуджує одного з суддів єврейського походження, який мав бути присутнім на засіданні по справі⁴. Можемо сміливо говорити, що це був дуже зручний час для того, аби проголошувати антисемітські лозунги, та видання цим не могли не скористуватися. До таких відносимо також «Ля Либр Пароль». «Ле Журналь» зазначає, що в даний момент розглядається 3 справи по шпигунству, найбільша з яких – справа Дрейфуса, а також поздоровляє міністра військових справ з чудовою роботою⁵. «Ле Темп» захищає суспільство

³ Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.

⁴ Derfler L. The Dreyfus Affair. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2002. 208 p.

⁵ Affaires d'espionnage. Le Journal 16 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7623879g/f2.item.r>

² Ponty J. La presse quotidienne et l'affaire Dreyfus en 1898-1899. Essai de typologie. Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine. 1974. №21. 193–220 p.

та пише, що яким би не було рішення суду, воно буде прийнято французами з причини повної довіри; якщо Дрейфус буде признаний винним, то ні армія, ні суспільство не мають постраждати від тієї помилки, яку він зкоїв.⁶ «Ле Фігаро» звинувачує капітана та надає один з доказів. Нібито В Парижі існують салони, під час яких зустрічається велика кількість людей, у більшості підозрілих, які займаються шпигунством. Та один з офіцерів під час виконання своєї особливої місії – зайти в один з таких салонів та прослідкувати за тим, що там коїться, – зустрів там капітана Дрейфуса.⁷ «Ле Галуа» також звинувачує капітана, та пише, що він вбив Вітчизну так, як син вбиває свого батька. І кожна з його сімей (дружина, армія та єврейська община) будуть намагатися його виправдати.⁸ В газеті «Л'Ентресіжан» з'являється нова невелика колонка під назвою «Зрада капітана Дрейфуса», в якій надається короткий огляд подій, пов'язаних зі справою.⁹

Наприклад, зі статей газети «Л'Оторите», однієї з найбільш популярних у столиці, ми робимо висновок, що закриті судові засідання не визнають як хорошу ідею не тільки дрейфусари. Для антидрейфусарів це сигнал того, що капітан може бути виправданий. «Ле Петіт Журналь» наголошує на тому, що така секретність є необхідною, оскільки, якщо Дрейфус винний, він не просто вчинив злочин проти держави, його провина є подвійною та у цьому разі єдине можливе покарання – це смерть.¹⁰

Суд було розпочато наступного дня, 19 грудня. Жваве обговорення та запеклі обвинувачення, які навіть іноді суперечили один одному, не затихали. Під час обговорення слово надали стороні захисту та свідкам капітана. Дрейфус мав небагато часу для того, щоб виправдати себе та свою невинність. Одним з питань було фінансово: чи було капітану вигідно продавати військові таємниці Німеччині. Але воно майже не обговорювалось,

оскільки присутні були ознайомлені з фінансовою ситуацією в сім'ї Дрейфусів: під час проходження служби на посаді капітана, Альфред Дрейфус отримував гроші у якості спадщини від свого батька, а його дружина, Луція Дрейфус, мала непомірно велике придане.¹¹

Однак, потенційно проблематично виявилось виправдати капітана такими доказами, можна навіть сказати, «на віру». На засідання був запрошений також Альфонс Бертільйон, відомий поліцейський, який створив свою власну систему для визначення злочинців (поліцейська антропометрія). Він порівняв почерки з бордеро та листів Дрейфуса до членів родини і знайшов їх ідентичними. Його слово було вагомим, а, зважаючи на те, що він був запрошений як великий вчений, його звинувачення в бік Дрейфуса не залишилися непоміченими.

Першовідкривач бордеро, Юбер Генрі, під час слухання справи стверджував, що ще з початку 1894 року, задовго до вибуху цієї події, його довірене лице виявило витік інформації зі штабу та ще тоді звинуватила у цьому Дрейфуса. Ці та інші обвинувачення, а потім захист капітана справили велике враження на суддів, і остаточного рішення прийнято не було.

Для того, аби остаточно переконати суддів у зраді капітана, було спеціально підготовлено декілька документів, які не мали ваги та обґрунтування, але один з них – лист від німецького військового аташе Максиміліана фон Шварцкоппена до італійського військового аташе Алессандро Паникарди – «Цей канал'я Д...» – став серйозним доказом, хоча й був фальшивкою, оскільки, як потім вияснилося під час ревізії судового процесу, не був ніяк пов'язаний з Дрейфусом. Ця папка документів була передана голові Військової Ради Емілю Маурелю на обговорення незаконно, оскільки французьке військове право передбачало передачу доказів провини спочатку стороні захисту для подальшої можливості їх обговорення.¹²

Отже, військове командування зробило все можливе, щоб підтримати звинувачення Дрейфуса в шпигунстві. 22 грудня він одностайно був визнаний винним. Його покарання передбачалося 76 статтею Кримінального кодексу. Колишній капітан мав бути депортований на довічні каторжні роботи.

З 22 грудня до Нового року газети розрива-

(Dernier accès: 010.02.2019).

⁶ Le procès de trahison. Le Temps 21 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k234324b/f1.item.r> – (Dernier accès: 010.02.2019)

⁷ L'affaire Dreyfus. Le Figaro 16 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2830920.item.r> (Dernier accès: 29.10.2018).

⁸ L'affaire Dreyfus. Le Figaro 16 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2830920.item.r> (Dernier accès: 29.10.2018).

⁹ Le Trahison du capitaine Dreyfus. L'Intransigeant 04 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k779969v/f1.item.r> (Dernier accès: 01.02.2019).

¹⁰ Аникиев В. Е. История французской прессы (1830-1945). Москва: издательство МГУ, 1999. 55 с.

¹¹ Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.

¹² Doise J. Un secret bien gardé. Histoire militaire de l'Affaire Dreyfus. – Paris: Le Seuil, 1994. 240 p.

лися у бажанні виствітлити деталі Суду та майбутньої долі засудженого. «Ле Галуа» пише, що «Вчорашній день можна назвати днем поліції», оскільки вся столиця зібралася за дверима суду та також звітує про місце проживання капітана на момент та після засудження.¹³ «Ля Круа» звітує, що під час судового розгляду найдовшим був виступ А. Бертільйона. Він та інші експерти у письмі не знали жодного імені, вони просто зв'яряли почерки та однастайно прийшли висновку, що один з них більш за всіх схожий на почерк з бордеро, і, як виявилось, належить він Дрейфусу.¹⁴ «Ле Матан» публікує інформацію, що вранці на вулицях почали обговорювати невдачу спробу капітана задушити себе за допомогою носової хустки, але, після візиту до поліцейського відділу стало зрозумілим, що це лише чутки. Також газета заявляє, що ніяким чином рішення суду не може бути оскаржене, оскільки «військова рада має свій регулярний склад та оперативна частина вироку суттєво виправдала позицію, за яку вони проголосували».¹⁵ «Ле Петіт Парізе'єн» в статті «Засудження капітана Дрейфуса» пише: «Капітан Дрейфус не більше, ніж зрадник, від якого відмовляється армія та якого викидає зі свого лона. Для кожної чесної людини сумна формальність військової деградації, яка буде застосована до капітана Дрейфуса, є найжахливішою мукою, яку можна було б витримати». Дата, коли пройде церемонія розжалування капітана, ще невідома, також неясними залишаються заходи, які будуть прийняті з цього приводу.¹⁶ «Ля Жюстіс» публікує деталі засудження капітана, а 25 грудня Клемансо присвячує справі першу сторінку газети, виступає проти смертельного покарання за злочини, висвітлює майбутню долю Дрейфуса, але все ж називає капітана «зрадник Дрейфус».¹⁷

Більша частина громадськості, яка керувалася поглядами преси, була впевнена у правильності

вироку. Антисемітизм у цей момент досягнув свого апогею. Дехто виражав прикрість, що 1848 року відмінили смертне покарання за політичні злочини. Дрейфусу було ще раз запропоновано добровільно зізнатися у скоєні злочину, щоб пом'якшити покарання, але 31 грудня він відмовився.¹⁸

Дрейфуса було публічно розжалувано 5 січня 1895 року біля Військової школи в Парижі. Деталі проведення процедури публікує «Ле Темп». За останніми даними, війська, які будуть приймати участь у параді – це увесь казарний корпус паризького гарнізону. На церемонії повинні бути присутніми близько 5 тисяч військослужбовців. Для них це також буде дуже болісна церемонія. Секретар прочитає рішення військової ради; потім генерал Даррас вимовить формулювання розжалування: «Альфред Дрейфус, ви негідні носити зброю, від імені французького народу ми вас розжалуємо».¹⁹ Майже через два тижні, 17 січня, його було переведено на острів Ре, де його утримували більше місяця.

Під час перебування Дрейфуса на острові, генерал Мерс'є передає Раді міністрів законопроект, за яким капітан повинен був бути депортований на острів Гаяни, з суровими умовами утримання. 31 січня на посаду нового міністра колоній був обраний Еміль Шотем, який відсилає лист з інструкціями по утриманню Дрейфуса губернатору Гаяни Камілю Шарвейну. 9 лютого Палата приймає законопроект та вже 22 лютого Дрейфус на кораблі відправляється до Гаяни.²⁰

З 12 березня по 14 квітня засуджений знаходиться на Королівському острові, після чого його переводять на острів Диявола. 12 березня газета «Ле Журналь» публікує інтерв'ю журналіста Рене де Пон-Жеста з дружиною Альфреда Дрейфуса Люсі, у якому вона ділиться подробицями життя та візиту на острові Ре. Автор не відчуваючи теплих почуттів до капітана, все ж переймається долею його сім'ї та називає Люсі ніжною та сором'язливою жінкою.²¹

Газети-антидрейфусари періодично друкують інформацію щодо можливості втечі засудженого. «Ле Петіт Журналь» публікує статтю, в якій йде мова, що «зрадник Дрейфус», який, як відомо, був

¹³ Le procès du capitaine Dreyfus. Le Gaulois 22 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5289676.item> (Dernier accis: 30.01.2019)

¹⁴ Affaire Dreyfus au conseil de guerre. La Croix 23 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k215944p?rk=42918;4> (Dernier accès: 30.01.2019).

¹⁵ Après la condamnation. Le Matin 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5561005.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

¹⁶ La condamnation de capitaine Dreyfus. Le Petit Parisien 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5173126.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

¹⁷ L'Affaire Dreyfus. La condamnation du traître. La Justice 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k774701r.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

¹⁸ La mort de M. de Lesseps. Journal des débats politiques et littéraires 13 décembre 1894

¹⁹ Faits divers. Le Temps 05 janvier 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2343441/f1.item> (Dernier accès: 25.02.2019).

²⁰ Autour du procès Alfred Dreyfus. Le Journal 12 mars 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7620667n/f2.item.r> (Dernier accès: 16.01.2019).

²¹ Evadés des pénitenciers de la Gyane. Le Petit journal 04 juin 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k613542z.item> (Dernier accès: 16.01.2019).

засуджений на довічну депортацію, зараз перебуває на островах Порятунку, має можливість звідти втікти. У кінцевому рахунку, проаналізувавши список інших засуджених, роблять висновок, що якщо за ним не буде цілодобового нагляду, він буде наступним, хто зможе втекти.²² 8 вересня 1896 року «Ле Фігаро» публікує статтю «Полон Дрейфуса» у якій описує деталі життя засудженого та зазначає, що колишній міністр колоній Еміль Шотем надіслав телеграму до Каєнна (адміністративний центр Французької Гвіани) з проханням «дозволити дружині депортованого Дрейфуса приєднатися до чоловіка на островах Порятунку», але це прохання не задовільнили. Також у статті зазначається: «Близько десяти раз на рік в якійсь газеті говориться, що Дрейфус збирається втекти, може втекти або вже втік».²³ Будучи ураженим

багатьма з тропічних хвороб та проживаючи у надзвичайно жахливих умовах, здоров'я капітана погіршувалося з року в рік.

Таким чином, вже на початок судової справи капітана Дрейфуса, періодичні видання були розподілені не декілька таборів. Найчисельнішим з них став антидрейфусарський, який пропагував необхідність засудження «зрадника-єврея». Саме факт домінування цієї категорії видань справив головну роль на розподіл суспільної думки. Газети дрейфусарського спрямування в бажанні виправдати та довести невинуватість капітана друкували численні факти з його особистого життя та військової служби, але їхня аудиторія в декілька разів програвала кількості опонентів. На момент кінця 1894 – початку 1895 року усі великі видання конкурують між собою в прагненні якомога чіткіше проінформувати читача, завдяки чому отримують прихильність десятків тисяч нових підписників.

²² Evadés des pénitenciers de la Guyane. Le Petit journal 04 juin 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k613542z.item> (Dernier accès: 16.01.2019).

²³ La captivité de Dreyfus. Le Figaro 08 septembre 1896. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k283763h.item> (Dernier accès: 16.01.2019).

References

- Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.
- Ponty J. La presse quotidienne et l'affaire Dreyfus en 1898-1899. Essai de typologie. Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine. 1974. №21. 193–220 p.
- Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.
- Derfler L. The Dreyfus Affair. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2002. 208 p.
- Affaires d'espionnage. Le Journal 16 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7623879g/f2.item.r> (Dernier accès: 010.02.2019).
- Le procès de trahison. Le Temps 21 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k234324b/f1.item.r> – (Dernier accès: 010.02.2019).
- L'affaire Dreyfus. Le Figaro 16 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2830920.item.r> (Dernier accès: 29.10.2018).
- Démenti nécessaire. Le Gaulois 29 novembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k528942m.item> (Dernier accès: 18.02.2019).
- Le Trahison du capitaine Dreyfus. L'Intransigeant 04 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k779969v/f1.item.r> (Dernier accès: 01.02.2019).
- Аникеев В. Е. История французской прессы (1830-1945). Москва: издательство МГУ, 1999. 55 с.
- Duclert V. Biographie d'Alfred Dreyfus, l'honneur d'un patriote. Paris: Fayard, 2006. 1259 p.
- Doise J. Un secret bien gardé. Histoire militaire de l'Affaire Dreyfus. – Paris: Le Seuil, 1994. 240 p.
- Le procès du capitaine Dreyfus. Le Gaulois 22 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5289676.item> (Dernier accès: 30.01.2019).
- Affaire Dreyfus au conseil de guerre. La Croix 23 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k-215944p?rk=42918;4> (Dernier accès: 30.01.2019).
- Après la condamnation. Le Matin 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5561005.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

La condamnation de capitaine Dreyfus. Le Petit Parisien 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5173126.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

L’Affaire Dreyfus. La condamnation du traître. La Justice 24 décembre 1894. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k774701r.item> (Dernier accès: 30.01.2019).

La mort de M. de Lesseps. Journal des débats politiques et littéraires 13 décembre 1894.

Faits divers. Le Temps 05 janvier 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2343441/f1.item> (Dernier accès: 25.02.2019).

Israël A. Les vérités cachées de l’affaire Dreyfus. Paris: Albin Michel, 2000. 488 p.

Autour du procès Alfred Dreyfus. Le Journal 12 mars 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7620667n/f2.item.r> (Dernier accès: 16.01.2019).

Evadés des pénitenciers de la Guyane. Le Petit journal 04 juin 1895. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt-6k613542z.item> (Dernier accès: 16.01.2019).

La captivité de Dreyfus. Le Figaro 08 septembre 1896. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k283763h.item> (Dernier accès: 16.01.2019).